

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
доктор юридичних наук, професор

Є. Ю. Соболев

«12» березня 2024 року

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Яковенка Сергія Анатолійовича «Виховання дітей
в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть
XX століття)», за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки**

кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного університету імені

Володимира Винниченка

від 12 березня 2024 року

ПРИСУТНІ: 14 із 14 науково-педагогічних працівників кафедри педагогіки та спеціальної освіти, а саме:

1. Рацул Анатолій Борисович, завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, професор.
2. Галета Ярослав Володимирович, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор.
3. Савченко Наталія Сергіївна, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор.
4. Окольніча Тетяна Володимирівна, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор.
5. Філоненко Оксана Володимирівна, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор.
6. Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.
7. Дубінка Микола Михайлович, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

Володимир Т.В.

8. Кравцова Тетяна Олександрівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

9. Краснощок Інна Петрівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

11. Завітренко Долларес Жораївна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

12. Кашуба Людмила Володимирівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

13. Руденко Тетяна Володимирівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент.

14. Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

На засіданні присутні:

1. Яковенко Сергій Анатолійович, здобувач.

2. Окольніча Тетяна Володимирівна, науковий керівник, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

З присутніх науково-педагогічних працівників кафедри педагогіки та спеціальної освіти 4 доктори наук та 10 кандидатів наук – фахівці за профілем представленої дисертації.

Голова засідання – Рацул Анатолій Борисови, завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, професор.

СЛУХАЛИ: Доповідь Яковенка Сергія Анатолійовича за матеріалами дисертації «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)», представленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Тема дисертації затверджена вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині Центральноукраїнського університету імені Володимира Винниченка, протокол № 4 від 04 жовтня 2021 р.).

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, охарактеризував об'єкт та предмет дослідження, виклав основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказав науково-практичну значущість роботи, зазначив про впровадження результатів дослідження.

Автор зазначив, що серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була,

є і буде осередком суспільних відносин, який постійно розвивається та характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Розуміння сутності та особливостей сімейного виховання в українській родині неможливе без урахування регіонального аспекту, зокрема специфіки заселення та господарського освоєння певної території, економічного стану; динаміки розвитку сімейних стосунків; особливостей формування сім'ї та її типу тощо.

Вивчаючи проблему виховання дітей у селянській сім'ї, необхідно виходити з того, що в усі історичні періоди розвитку кожен регіон мав етнічну своєрідність, яка впливала на ментальність і цінності сім'ї. У цьому контексті науковий інтерес становить Херсонська губернія XIX – першої чверті XX ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї. Виокремлення саме XIX – першої чверті XX ст. в окремий період історії розвитку педагогічної думки є доцільним з огляду на його культурницький та народницький характер. Саме у цей час педагогічні, культурологічні пошуки педагогів мали етнографічний, етнологічний характер, основною метою яких було збирання, висвітлення й розкриття народної педагогіки – українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів, народного мистецтва, дитячих розваг, іграшок тощо.

Дослідження означеної проблеми стало можливим за рахунок вивчення її джерельної бази, адже існує досить велика кількість вітчизняних етнографічних джерел, які висвітлюють зміст, шляхи, засоби родинної педагогіки. Їх комплексне вивчення, аналіз та узагальнення дозволили розкрити зміст та особливості сімейного виховання дітей в Херсонській губернії XIX – першої чверті XX ст.

Найпоширенішим типом сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. була селянська. Виховання дітей у такого типу сім'ї розглядаємо як форму виховання, що ґрунтувалося на: досвіді народу у сукупності форм, методів, засобів виховання та соціалізації; поєднанні цілеспрямованих, усвідомлених та соціально бажаних дій батьків з повсякденним впливом родинного побуту; взаємодії дітей і батьків у процесі спільної життєдіяльності; спрямовуванні на підготовку дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для трудового життя в умовах традиційного суспільства.

З'ясовано, що особливості сімейного виховання селянських дітей Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. сформувалися під впливом соціально-економічних та етнічних процесів, що відбувалися в цьому регіоні.

Заселення та соціально-економічний розвиток губернії вплинули на шлюбно-сімейні стосунки його мешканців, що позначилося на специфіці виховання дітей у родині Херсонської губернії.

Встановлено, що розлучення було нехарактерним для українського селянського суспільства та мало регіональні відмінності. Під впливом модернізаційних процесів наприкінці XIX ст. у селянському середовищі еволюціонували погляди на шлюб, спостерігалася тенденція до збільшення кількості розлучень, пришвидшується процес поділу нерозділених сімей, що вело до змін у внутрішньо-сімейних стосунках (зменшувався авторитаризм батька, втрачалася безправність невістки тощо). Найшвидше цей процес відбувався у Херсонській губернії, що пояснюється більш інтенсивним розвитком капіталістичних відносин у регіоні.

Встановлено, що у XIX – першій чверті XX ст. статево-вікова структура традиційного суспільства була неформалізованою інституцією. Поділ за віковими ознаками призводив до виокремлення вікових груп дітей. В Україні дітей від народження до 7 років називали «малими дітьми». Для Херсонської губернії специфічними були погляди на цей віковий період дитячого життя. У регіоні «малою» дитину почали називати тільки тоді, коли вона вже починала бігати, до цього часу використовувалась назва «сосунок». Дітей 7–14 років в Херсонській губернії, як і в усіх регіонах України називали «отроками».

Одне з провідних місць у сімейному вихованні дітей Херсонської губернії XIX – першій чверті XX ст. від народження до 7 років займали обрядодії, присвячені забезпеченню їх здорового життя та передбаченню й впливу на майбутнє дитини. Обрядовість Херсонської губернії майже не відрізнялася від обрядодій в інших регіонах України, але мала й деякі особливості (обряд ім'янаречення новонародженої дитини здійснювався хрещеними батьками; особливого значення при хрещенні надавалося крижму; обряду передачі дитини через вікно доповнювався її «купівлею – продажем»; постриг дитини до виповнення року).

У період дитячого життя від народження до 7 років відбувся процес залучення дитини у родину та громаду, що охоплював комплекс інкорпоруючих обрядодій, які були спрямовані на поступове її залучення в систему соціальних відносин. Поруч з матір'ю та батьком, представники громади також забезпечували соціальну інкорпорацію дитини до спільноти. У Херсонській губернії такими представниками були хрещені батьки.

Основним завданням батьків у вихованні малої дитини у XIX – першій чверті XX ст. було забезпечення її нормального фізичного розвитку. Особливого догляду потребували немовлята, їх супроводжували різноманітні охоронно-профілактичні обряди, що були характерними для всіх регіонів України (перше купання, перше вкладання в колиску, перші кроки), у Херсонській губернії вони здійснювалися з деякими регіональними відмінностями.

Провідним фактором виховання дітей у селянській родині у всіх регіонах України була праця. Вектор праці у селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. був домінуючим у вихованні дітей. Віковий період з 7 до 14 років – отроцький – пов'язувався із залученням дітей в активне соціально-господарське життя сім'ї, сільської громади –

розпочиналася активна трудова діяльність шляхом нагромадження практичного досвіду, виконання щоденних доручень і обов'язків для набуття статусу соціально значущих членів сільської спільноти, забезпечення обізнаності в певному ремеслі чи промислі.

Система трудового виховання у селянській сім'ї була чітко диференційована відповідно до вікових і статевих особливостей дитини. Спільна праця хлопчиків та дівчаток у господарстві українського селянина Херсонської губернії використовувалася у скотарстві (випас худоби), охороні посівів, рибальстві, збиральництві, які були притаманними для регіону з огляду на сприятливі географічно-кліматичні умови.

Відмінності в оволодінні дітьми чоловічими й жіночими видами праці були досить суттєвими, і виховання фактично поділялося на два окремих процеси: виховання хлопчиків і виховання дівчаток із особливими для кожного цілями, змістом, формами. Оскільки економіка Херсонської губернії мала чітко окреслений аграрний характер, виховання дитини в сім'ї селянина-хлібороба спрямовувалось на раннє залучення її до праці на землі. Як наслідок, більше уваги приділялося роботі в полі чи на присадибній ділянці. У цьому полягала відмінність даного напрямку виховного впливу в порівнянні з іншими регіонами України.

Доведено, що тяжка землеробська праця вимагала надання важливого значення фізичному розвитку отроків, метою якого було виховання загартованої та витривалої особистості, яка б могла повноцінно працювати. Встановлено, що основним методом фізичного виховання в сім'ї було загартування дітей. Оскільки селяни Херсонської губернії мешкали серед природи з чистим і свіжим повітрям, загальнодоступним засобом загартування дітей були оздоровчі сили природи – вода, сонячні промені, свіже повітря, які поєднувалися з раціональним харчуванням і повноцінним руховим режимом.

Українській селянській сім'ї XIX – першої чверті XX ст. притаманні моральні категорії: відповідальність батьків за виховання дітей, авторитет батьків, достоїнство сім'ї. Моральне виховання спрямовувалось на передання дитині системи уявлень про правильну і неправильну поведінку, яка вимагала виконання одних дій і забороняла інші. Завдання морального виховання полягали у формуванні в дітей поваги до праці та її результатів, почуття цінності сім'ї, поваги до старших, гуманної взаємодії з природою. Так як у посушливих степах регіону нагальною була проблема з водою, особлива увага зверталася на прищеплення дітям моральних норм, щодо збереження водойм.

З'ясовано, що засобами формування моральної поведінки селянських дітей отроцького віку XIX – першої чверті XX ст. були залучення до народних ремесл та промислів, розповіді старшого покоління про злих і добрих духів, заборони, свята. Для Херсонської губернії специфічними були святкування релігійних свят. У регіоні побутували характерні лише для нього форми відзначення Святвечора, Різдва, Великодня.

Розглядаючи селянське суспільство як традиційне, виокремлено його характерну ознаку – розподіл у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за ознакою статі. Встановлено, що установка на диференційоване виховання хлопчиків і дівчаток, на відмінності в їхній системі цінностей і життєвих орієнтирах спостерігалася в усіх регіонах України.

Визначено особливості статево-вікової диференціації дітей у селянській родині: наслідування, копіювання та відтворення досвіду загальноприйнятих взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статево-вікову приналежність; комплексний підхід до здійснення виховання дітей (єдність мети, методів і засобів); варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у процесі виховання дітей відповідно їх статі.

У доповіді здобувача зазначено, що у дисертації визначено мету (виховання корисної для сім'ї та громади особистості, формування прагнення до забезпечення родини необхідними ресурсами для життя), зміст (підготовка молодого покоління до активної участі у трудовому, суспільному та духовному житті сім'ї та громади) та завдання (піклування про фізичний розвиток та здоров'я, передання трудових знань, умінь, навичок, привчання до ведення та організації домашнього побуту, передача знань, умінь у певному ремеслі чи промислі, формування духовного світу) виховання дітей в селянській сім'ї Херсонської губернії ХІХ – першої чверті ХХ ст., що реалізовувались на різних вікових періодах життя дітей.

По доповіді було задано 9 запитань, на які доповідач дав правильні і ґрунтовні відповіді. Питання задавали:

Філоненко Оксана Володимирівна, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Сергіє Анатолійовичу, Вами зазначено, що на виховання селянських дітей Херсонської губернії впливали соціально-економічні та етнічні процеси, що відбувалися у цьому краї. Конкретизуйте їх, будь ласка.

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Дякую за запитання. Це була найбільша губернія – її територія становила 1/122 частину Європи.

Принципово відмінними регіональними особливостями Херсонської губернії, що впливали на формування родини й виховання дітей у ній були: «європеїзація» регіону завдяки заселенню іноземними колоністами, спричинена появою нових етнографічних поселень; формування «регіонального індивідуалізму» – мешканці губернії не визнавали себе частиною населення єдиної уніфікованої імперії, а вважали суспільством окремого регіону (Степової України); стрімкий розвиток сільського господарства; нетотальний характер поширення кріпацтва; незначна економічна залежність від поміщиків, що дозволяла практично вільно брати шлюб, незважаючи на волю господаря.

Філоненко Оксана Володимирівна, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор. Друге питання: що стало джерельною базою Вашого дослідження?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Дослідження зазначеної проблеми можливе за рахунок розширення її джерельної бази за межі суто педагогічних досліджень, адже існує досить велика кількість вітчизняних етнографічних джерел, які висвітлюють зміст, шляхи, засоби сімейного виховання. Перша група – першоджерела – етнографічні пам'ятки XIX – першої чверті XX ст., що уможливають розкриття різних аспектів виховання дітей в українській селянській сім'ї.

Друга група – умовно вторинні джерела – етнографічні дослідження другої половини XX–XXI ст., присвячені вивченню складових сімейного виховання XIX – першої чверті XX ст.

Кравцова Тетяна Олександрівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Сергіє Анатолійовичу, чому для дослідження Ви обрали саме селянську сім'ю?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Незважаючи на посилення процесів індустріалізації та урбанізації, ще навіть на початку XX ст. на території України 94 % населення було зайнято сільським господарством. У жодному іншому типі сім'ї так не збереглися народна ментальність, вірування, культура і побут як у селянській родині. Традиційна сільська сім'я сприяла формуванню першого та цінного досвіду – діти набували важливих трудових навичок, засвоювали основні моральні норми та правила поведінки.

Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент. Яка особливість сімейного виховання в українській селянській родині досліджуваного періоду?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Виховання не зводилося лише до передачі дитині морально-етичних, трудових норм, правил фізичного розвитку, а й передбачало практичну реалізацію цих норм та правил, переведення їх у стійку звичку в родинному колі. У XIX – першій чверті XX ст. формується достатньо повне наповнення сімейного виховання: система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, спрямованих на формування світогляду та ціннісних орієнтацій дітей, передання їм соціального досвіду, досягнень попередніх поколінь.

Галета Ярослав Володимирович, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор. Чим обумовлювалася специфіка статево-вікової стратифікації у традиційному суспільстві?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Специфіка статево-вікової стратифікації у традиційному суспільстві бумовлювалася: гендерними стереотипами, релігією та віруваннями українського народу; потребою батьків у забезпеченні себе та своїх дітей належними умовами для життєдіяльності в українському селі; уявленнями селян про соціальні ролі та призначення дітей різної статі.

Завітренко Долларес Жораївна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент. На моральне виховання дітей впливала їх участь у релігійних святах. Вами зазначено, що

для Херсонської губернії специфічними були святкування релігійних свят. Наведіть приклад таких відмінностей.

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. У даному регіоні існували характерні лише для нього форми відзначення Святвечора, Різдва, Великодня. Наприклад, за етнографічними даними не досить популярним був вертеп, колядування було поширене не на Різдво, а на Святвечір.

Цікавим є факт зафіксований у Херсонській губернії, що на другий день Великодня діти, яким ще не виповнилося 12 років носили пироги до хрещених батьків, а також до своїх бабусь та діусів.

Рацул Анатолій Борисович, завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, професор. Чи розглядалися Вами методи заохочення та покарання дітей у селянській родині. Якщо так, то які?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Так. Ми звертали увагу на такі методи виховання дитини.

Методи заохочення – дитину хвалили, ставили у приклад, налаштовували на позитивне майбутнє та покарання – осуд, словесні погрози, примусове виконання тих чи тих робіт, іноді «карали голодом». Рідше використовувалися матеріальне заохочення та фізичне покарання.

Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент. Чи вплинуло активне заселення губернії іншими народами на трудове виховання дітей у сім'ях Херсонської губернії?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Так, вплинуло. Особливістю залучення дітей до активної трудової діяльності у сім'ях Херсонської губернії було те, що засобом був приклад, який брався з найрозвиненіших сільських господарств. Маємо на увазі німецьких колоністів. Вони були взірцем вдалого поводження із землею. Спостерігаючи за результатами вдалого господарювання, українські селяни застосовували це у своїй сім'ї, своєму господарстві, вчили своїх дітей.

Кашуба Людмила Володимирівна, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент. Яким ремеслам та промислам навчали дітей у Херсонській губернії XIX – першої чверті XX ст.?

Яковенко С. А.: Дякую за запитання. Поширеним у регіоні було навчання синів виготовляти дерев'яний посуд. Окремим ремеслом у Херсонській губернії було виробництво діж та відер, окованих залізними обручами. Полювання було також поширеним домашнім промислом у Херсонській губернії. Батьки залучали хлопців до виготовлення пасток на птахів і дрібного звіра.

У свою чергу, народна педагогіка XIX – першої чверті XX ст. передбачала оволодіння й дівчатками різними видами жіночих домашніх промислів – прядінням, ткацтвом, шиттям, вишиванням.

Виступи присутніх.

З характеристикою наукової зрілості здобувача виступила науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Окольніча Т. В., яка відзначила, що у процесі підготовки за освітньо-науковою програмою за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки, Яковенко Сергій Анатолійович, повністю виконав індивідуальний навчальний план, набув належні теоретичні знання, уміння й навички, сформував теоретичні та науково-пошукові компетентності дослідника, достатні для бачення нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної діяльності.

Актуальність виконаного дисертаційного дослідження здобувач пояснює тим, що удосконалення сучасного історико-педагогічного знання в умовах нових реалій є нагальною необхідністю. Потрібні нові підходи до вирішення історико-педагогічних проблем, які повинні націлити дослідника на розкриття фактів, виявлення таких аспектів проблем, які раніше не були розглянуті.

Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була, є і буде осередком суспільних відносин, який постійно розвивається та характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Доцільність дослідження традицій і досвіду родинного виховання українців визначається існуванням двох протилежних світових тенденцій: зростанням суспільного інтересу до етнічного, намаганням виокремити і зберегти усі здобутки національного межамі державності, та тенденцією до глобалізації, що зумовлює потребу оновлення змісту, форм і методів виховання, пошуку адекватних для сучасної соціокультурної ситуації взаємовідносин у межах родини.

Розуміння сутності та особливостей сімейного виховання в українській родині неможливе без урахування регіонального аспекту, зокрема специфіки заселення та господарського освоєння певної території, економічного стану; динаміки розвитку сімейних стосунків; особливостей формування сім'ї та її типу тощо.

Регіональні історико-педагогічні дослідження набувають особливої актуальності та значущості на сучасному етапі у зв'язку з потребою у виробленні нових підходів до дослідження проблем виховання. Окрім того, дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки вважаємо важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. У цьому контексті науковий інтерес становить Херсонська губернія ХІХ – першої чверті ХХ ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї.

Здобувач на належному рівні оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, що знайшло реалізацію в процесі проведення ним історико-педагогічного дослідження, результати якого мають теоретичне та практичне значення, наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

- в історико-педагогічному дослідженні на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел XIX – першої чверті XX ст., історичних, історико-педагогічних матеріалів досліджено досвід виховання дітей у селянській сім'ї Херсонської губернії протягом XIX – першої чверті XX ст.;

- вивчено динаміку розвитку селянської сім'ї краю та вплив регіональної народної традиції на специфіку виховання у родині;

- досліджено досвід виховання селянських дітей регіону з урахуванням статево-вікової стратифікації традиційного суспільства, схарактеризовано зміст і напрями виховання дітей на різних вікових періодах їх життя (мала дитина – від народження до 7 років; отроки – від 7 до 14 років).

Уточнено: чинники впливу на становлення інституту сім'ї в Херсонській губернії; значення батьків у процесі соціалізації селянської дитини; сутність обрядових дій охоронного призначення; особливості спілкування дітей різної статі.

Розширено наукове знання щодо існуючих у XIX – першій чверті XX ст. історичних форм, методів, прийомів, засобів виховання дітей у батьківському домі.

Подальшого розвитку набула систематизація ідей вітчизняних науковців щодо специфіки сімейного виховання у традиційній родині.

У науковий обіг уведено нові та маловідомі факти, етнографічні матеріали та архівні джерела, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст.

Здобувач цілком аргументовано доводить, що Херсонська губернія XIX – першої чверті XX ст. є регіоном з характерними особливостями виховного впливу на дітей в селянській сім'ї.

Вивчення аспектів виховання дітей в українській селянській сім'ї XIX – першої чверті XX ст. здійснювалося дослідником на основі аналізу наукових праць історичного та історико-педагогічного напрямів. Відзначаючи різноманітність і різноплановість наукових доробок дисертантом встановлено, що спеціальні дослідження проблеми виховання дітей в селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. відсутні.

Дослідження проблеми стало можливим за рахунок вивчення здобувачем етнографічних джерел, які висвітлюють зміст, шляхи, засоби родинної педагогіки. Їх комплексне вивчення, аналіз та узагальнення дозволили розкрити зміст та особливості сімейного виховання дітей в Херсонській губернії XIX – першої чверті XX ст.

Проведений історико-педагогічний аналіз сімейного виховання в регіоні у XIX – першій чверті XX ст., дозволив здобувачеві визначити, що специфіка виховного впливу на дітей визначалась приналежністю сім'ї до тієї чи тієї соціальної групи.

Виховання дітей у селянській сім'ї Яковенко Сергій Анатолійович розглядає як форму виховання, що ґрунтувалося на: досвіді народу у сукупності форм, методів, засобів виховання та соціалізації; поєднанні цілеспрямованих, усвідомлених та соціально бажаних дій батьків з повсякденним впливом родинного побуту; взаємодії дітей і батьків у процесі спільної життєдіяльності; спрямовуванні на підготовку дітей до життя в існуючих соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для трудового життя в умовах традиційного суспільства.

З'ясовано, що особливості сімейного виховання селянських дітей Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. сформувалися під впливом соціально-економічних та етнічних процесів, що відбувалися в цьому регіоні: заселення губернії представниками різноманітних за своїм соціальним та національним складом; стрімкий розвиток промисловості та сільського господарства; незначне поширення кріпацтва; прагнення збереження національної ідентичності; незначна економічна залежність від поміщиків, що дозволяло практично вільно брати шлюб.

Здобувачем встановлено характерну рису виховання дітей у селянській родині, що притаманна досліджуваному у роботі регіону. Оскільки економіка Херсонської губернії мала чітко окреслений аграрний характер, виховання дитини в сім'ї селянина-хлібороба спрямовувалося на раннє залучення її до праці на землі. Як наслідок, більше уваги приділялося роботі в полі чи на присадибній ділянці. У цьому полягала відмінність даного напрямку виховного впливу в порівнянні з іншими регіонами України.

Дисертантом встановлено, що у XIX – першій чверті XX ст. поділ за віковими ознаками призводив до виокремлення вікових груп дітей. На основі цього дослідник виокремлює та аналізує два вікові періоди дитячого життя: від народження до 7 років (відбувся процес залучення дитини у родину та громаду, що охоплював комплекс інкорпоруючих обрядодій, які були спрямовані на поступове її залучення в систему соціальних відносин, у Херсонській губернії вони здійснювалися з деякими регіональними відмінностями); з 7 до 14 років – отроцький – пов'язувався із залученням дітей в активне соціально-господарське життя сім'ї, сільської громади – розпочиналася активна трудова діяльність шляхом нагромадження практичного досвіду, виконання щоденних доручень і обов'язків для набуття статусу соціально значущих членів сільської спільноти, забезпечення обізнаності в певному ремеслі чи промислі.

У дисертації аргументовано існування гендерної стратифікації та існуючих на соціокультурному рівні гендерних стереотипів, що зумовлювало вибудовування селянськими дітьми поведінки та культивування у собі рис характеру, життєвих орієнтирів як майбутніх чоловіків і жінок.

У роботі виявлено закономірності статево-вікової диференціації: зв'язок процесу виховання із повсякденним життям та характером трудової діяльності селянської родини; єдність педагогічних вимог родини і сільської громади; ефективність виховання досягалася за рахунок впливу на

внутрішній світ дітей та формування у них «образу Я» як представника чоловічої або жіночої статі.

Визначено особливості статево-вікової диференціації дітей у селянській родині: наслідування, копіювання та відтворення досвіду загальноприйнятих взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статево приналежність; комплексний підхід до здійснення виховання дітей (єдність мети, методів і засобів); варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у процесі виховання дітей відповідно їх статі.

Представлення результатів наукової роботи С. А. Яковенка, кількість та обсяг публікацій, їх повнота щодо розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо дисертаційних праць, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії. У висновках до кожного розділу роботи наведений перелік праць дисертанта, які відображають основний зміст розділу.

Апробація результатів дослідження на науково-практичних конференціях переконує, що матеріали дослідження мають теоретичну значущість та практичну цінність.

Дисертація є результатом власних досліджень та самостійною працею здобувача. Усі наукові результати, викладені в роботі, отримані автором особисто. У дослідженні використання наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується посиланням на джерело опублікування.

З огляду на вище зазначене, вважаю, що дисертаційне дослідження С. А. Яковенка є актуальним, самостійним, таким, що розкриває новий напрямок досліджень розвитку традицій сімейного виховання українців.

У процесі виконання дослідження здобувач показав себе як свідомий, творчий, спроможний до вирішення наукових завдань дослідник.

Отже, здобувач повністю виконав відповідну освітньо-наукову програму та підготував дисертацію на належному науковому рівні.

Вважаю, що дисертаційна робота на тему «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» є завершеним, цілісним і самостійним дослідженням, яке містить наукові положення та нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність та відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор Яковенко Сергій Анатолійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

З оцінкою дисертації Яковенка Сергія Анатолійовича виступили рецензенти:

– професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор Савченко Н. С., яка зазначила, що серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була, є і буде осередком суспільних відносин, що постійно розвивається та характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Доцільність дослідження традицій і досвіду родинного виховання українців визначається існуванням двох протилежних світових тенденцій: зростанням суспільного інтересу до етнічного, намаганням виокремити і зберегти усі здобутки національного межам державності та тенденцією до глобалізації, що зумовлює потребу оновлення змісту, форм і методів виховання, пошуку адекватних для сучасної соціокультурної ситуації взаємовідносин у межах родини.

Розуміння сутності та особливостей сімейного виховання в українській родині неможливе без урахування регіонального аспекту, зокрема специфіки заселення та господарського освоєння певної території, економічного стану; динаміки розвитку сімейних стосунків; особливостей формування сім'ї та її типу тощо.

Регіональні історико-педагогічні дослідження набувають особливої актуальності та значущості на сучасному етапі у зв'язку з потребою у виробленні нових підходів до дослідження проблем виховання. Окрім того, дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки є важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. Саме у цьому контексті науковий інтерес становить Херсонська губернія XIX – першої чверті XX ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї. Саме цей історичний період є надзвичайно плідним дослідницьким полем – це час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, що змінювали традиційну українську сім'ю. Виокремлення саме XIX– першої чверті XX ст. в окремий період історії розвитку педагогічної думки є доцільним з огляду на його культурницький та народницький характер. Саме у цей час педагогічні, культурологічні пошуки педагогів мали етнографічний, етнологічний характер, основною метою яких було збирання, висвітлення й розкриття народної педагогіки – українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів, народного мистецтва, дитячих розваг, іграшок тощо.

Враховуючи зазначене, дисертаційне дослідження Яковенка Сергія Анатолійовича на тему «Виховання дітей в українській селянській сім'ї

Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» є актуальним та своєчасним.

У дисертації чітко визначено об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження. Дисертант чітко сформулював мету дисертаційної роботи, що полягає у здійсненні історико-педагогічного аналізу та узагальнення традицій й досвіду виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст.; характеристиці форм, методів й засобів виховання підростаючого покоління з урахуванням соціально-економічного, етнорегіонального, соціокультурного розвитку краю.

Автор окреслив територіальні межі дослідження та зазначив, що вони представлені відповідно до вітчизняної історіографічної традиції й охоплюють територію Херсонського, Єлисаветградського, Олександрійського, Ананьївського, Одеського, Тираспольського повітів. У 1803 р. губернія була розділена на чотири повіти: Єлисаветградський, Тираспольський, Ольвіопольський і Херсонський. З липня 1806 р. – на п'ять: Олександрійський, Єлисаветградський, Ольвіопольський, Тираспольський і Херсонський. У 1825 р. – з частин Херсонського і Тираспольського повітів було створено Одеський повіт. У 1828 р. Ольвіопольський і Єлисаветградський повіти були скасовані і на їх основі створено Бобринецький повіт. У 1834 р. Тираспольський повіт був розділений на дві частини і створений новий Ананьївський повіт. У 1865 р. управління Бобринецького повіту перенесено до Єлисаветграду, а повіт перейменовано в Єлисаветградський.

Відносно сучасного адміністративно-територіального поділу України територіальні межі збігаються з кордонами Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей.

Заслуговує на увагу наукова новизна та теоретичне значення дослідження, яке полягає в тому, що дисертант *вперше*: на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел XIX – першої чверті XX ст., історичних, історико-педагогічних матеріалів дослідив досвід виховання дітей у селянській сім'ї Херсонської губернії протягом XIX – першої чверті XX ст.; вивчив динаміку розвитку селянської сім'ї краю та вплив регіональної народної традиції на специфіку виховання у родині; проаналізував досвід виховання селянських дітей регіону з урахуванням статеві-вікової стратифікації традиційного суспільства, схарактеризував зміст і напрями виховання дітей у різні вікові періоди їх життя (мала дитина – від народження до 7 років; отроки – від 7 до 14 років).

Сергієм Анатолійовичем також було *уточнено*: чинники впливу на становлення інституту сім'ї в Херсонській губернії; значення батьків у процесі соціалізації селянської дитини; сутність обрядових дій охоронного призначення; особливості спілкування дітей різної статі. Ним було *розширено* наукове знання щодо існуючих у XIX – першій чверті XX ст. історичних форм, методів, прийомів, засобів виховання дітей у батьківському домі.

Результатом проведеного дослідження є подальший розвиток та систематизація ідей вітчизняних науковців щодо специфіки сімейного

виховання у традиційній родині. У науковий обіг автором *уведено* нові та маловідомі факти, етнографічні матеріали та архівні джерела, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст.

Матеріали дисертації мають практичне значення: узагальнені та систематизовані дані, здобуті в процесі дослідження, можуть стати основою для підготовки нових історико-педагогічних розвідок.

Матеріали, зміст та висновки роботи допоможуть об'єктивно підійти до розв'язання сучасних проблем сімейного виховання, а також бути корисними при виданні навчально-методичних посібників, підручників, хрестоматій з історії вітчизняної педагогіки, розробленні лекційних курсів з історії педагогіки, соціальної педагогіки та соціальної історії України у процесі фахової підготовки студентів психолого-педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Одержані емпіричні дані, їх систематизація й педагогічна інтерпретація можуть бути також використані у діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, закладів позашкільної освіти, громадських товариств та об'єднань.

Дисертацію виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний номер 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Протокол № 4 від 04 жовтня 2021 р.).

Вивчення рукопису дисертації, автореферату, опублікованих статей і тез доповідей Яковенка Сергія Анатолійовича переконливо засвідчує, що авторський підхід до розкриття вибраної історико-педагогічної теми можна характеризувати як фундаментальний і багатоаспектний.

Позитивної оцінки заслуговує проведений дисертантом аналіз джерельної бази дослідження, що була представлена двома групами джерел: першоджерела та умовно вторинні джерела. Першоджерелами наукового пошуку стали публікації етнографів XIX – першої чверті XX ст., у яких розкрито особливості життєвого побуту українських селян, погляди на сімейні традиції та стосунки між членами селянської родини, складові виховання дітей у селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. Вони різняться за тематикою, жанровою специфікою, ступенем розкриття питання, глибиною, рівнем науковості. Другу групу – умовно вторинні джерела – утворюють етнографічні дослідження другої половини XX – XXI ст., присвячені вивченню різних сторін життєдіяльності української селянської сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст., зокрема й виховання дітей. Вони є одночасно джерелознавчими працями і джерелами, оскільки спираються на першоджерела. Маємо підстави констатувати:

джерельна база дослідження складається з різномасштабних джерел і є докладною і всебічною. Важливо зазначити, що у випадку конкретної теми дослідження Яковенка С.А. саме ретельна робота з джерелами дала змогу дисертанту вийти на рівень змістовних історичних узагальнень і висновків, а також увести до наукового обігу нові важливі факти й відомості.

Розглянувши та проаналізувавши наявну історіографічну (праці істориків, істориків педагогіки) та джерельну базу (праці етнографів) – автором було встановлено особливості заселення, релігійні та культурні особливості Херсонської губернії; структуру сімей за соціальними та чисельними складовими; основні закономірності виховання дітей у селянських сім'ях регіону у досліджуваний період. Принципово відмінними регіональними особливостями Херсонської губернії, що впливали на формування родини й виховання дітей у ній були: 1) «європеїзація» регіону завдяки заселенню іноземними колоністами, спричинена появою нових етнографічних поселень; 2) формування «регіонального індивідуалізму» – мешканці губернії не визнавали себе частиною населення єдиної уніфікованої імперії, а вважали суспільством окремого регіону (Степової України); 3) стрімкий розвиток сільського господарства; 4) нетотальний характер поширення кріпацтва; 5) незначна економічна залежність від поміщиків, що дозволяла практично вільно брати шлюб, незважаючи на волю господаря.

Дисертаційна робота Яковенка Сергія Анатолійовича містить нові наукові положення для поглиблення розуміння історичних процесів, що відбувалися в національній культурі та освіті.

Для розв'язання окреслених завдань дисертант широко використав комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: загальнонаукові – аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, ретроспекція, порівняння – для аналітичної обробки джерел дослідження, формування категорійного апарату, висновків та узагальнень; порівняльно-історичний метод використано з метою простеження динаміки зміни поглядів на виховання дітей у селянській родині залежно від соціально-економічних та демографічних трансформацій у регіоні; історико-ретроспективний та системно-структурний методи використано для систематизації теоретичних ідей щодо функціонування етнопедагогічної складової сімейного виховання в Херсонській губернії ХІХ – першої чверті ХХ ст.; метод педагогічної інтерпретації дав змогу виявити й проаналізувати зміст, форми та методи виховання селянської дитини регіону виокремленого історичного періоду.

Структура рецензованої праці відповідає меті і завданням дослідження, що зумовлює її логічну обґрунтованість і завершеність. Зміст дисертації в цілому характеризується достатнім теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань.

Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи та переконує у тому, що автор досяг сформульованої мети дослідження й виконав зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, публікацій дисертанта дають підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження є фундаментальним і завершеним, його результати містять

беззаперечну наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях в Україні та за кордоном.

Необхідно наголосити, що основні положення і висновки роботи знайшли належну апробацію у наукових працях. Основні результати дисертації висвітлено у 9 наукових публікаціях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (з них 2 статті – у журналах, що внесені до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science), 1 стаття та 1 тези – апробаційного характеру.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (306 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237с., основний текст – 174 с.

Результати дослідження подані логічно та структуровано, висновки до розділів і загальні висновки є чіткими та логічно аргументованими, містять коректні узагальнення, їх зміст переконує у тому, що дисертант досяг поставленої мети дослідження і виконав поставлені завдання.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій дотримані принципи академічної доброчесності. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення представленого дисертаційного дослідження, висловимо деякі зауваження та побажання:

1. Уточнення вимагає аргументація верхньої хронологічної межі дослідження.

2. Доцільно було б пояснити те, які саме реформи 1860-70-х рр. вплинули на інститути шлюбу та сім'ї і в чому відчувався їх пролонгований вплив на селянську сім'ю кінця XIX ст.

3. Прирощення педагогічного знання здійснює такий теоретичний аспект рукопису дисертації, як історіографія досліджуваної проблеми (підрозділ 1.1. Історіографія та джерельна база дослідження), де зроблена спроба представити нагромаджений масив наукових розвідок, дотичних за тематикою до проблеми дисертації. Але робота тільки виграла, якщо б цьому передувало обґрунтування концепції дослідження.

4. Виходячи із специфіки заселення та господарського освоєння Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття варто було б порівняти структуру, матеріальне забезпечення, побут, господарську діяльність місцевих селянських сімей та селянських сімей іншого регіону. Використовуючи метод ідеальної типологізації можна було б порівняти й сім'ї колишніх поміщицьких та казенних селян, сім'ї селян-старовірів та селян, які дотримувалися ніконіанського православ'я, а також куркульську, середняцьку та бідняцьку селянську сім'ї. Такі порівняння були б не тільки цікавими, а й підкреслили б характерні особливості виховного впливу на дітей у селянській сім'ї саме Херсонської губернії окресленого періоду.

5. Автору також варто було б представити окремим параграфом перспективи

творчого використання педагогічно цінних ідей та отриманих результатів дослідження в сучасних умовах.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження.

Вважаю, що дисертаційна робота Яковенка Сергія Анатолійовича на тему: «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» є завершеним, цілісним і самостійним дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

– доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент Дубінка Микола Михайлович, який зазначив, що сучасний етап розвитку України характеризується зростанням інтересу до минулого народу, його виховних традицій, історичних знань, до національної духовної ідеї. Без державної національної ідеї, без національної освіти й культури неможливо зрозуміти минулий, теперішній і майбутній економічний розвиток світу й окремих країн, людства чи конкретних націй.

Держава тією чи іншою мірою регулює всі сфери діяльності суспільного організму. Однією із ключових проблем державотворення є виховання молодого покоління з урахуванням усіх складових, усіх ланок, які виконували і виконують організаційну та виховну функцію розвитку особистості. У реалізації цих завдань значне місце належить сім'ї, адже вона завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних ідеалів. Тому звернення дисертанта до окресленої проблеми є досить актуальним та своєчасним.

У роботі чітко представлено наукову новизну і теоретичну значущість. Обґрунтовані в ній положення, узагальнення і висновки надзвичайно важливі для процесу подальшого розвитку історико-педагогічної науки в контексті розв'язання проблем сімейного виховання дітей-українців.

Яковенко С. А. коректно й чітко сформулював мету, завдання, гіпотезу, підібрав методи дослідження, що дозволило йому визначити найбільш ефективні підходи до організації наукового пошуку.

Не викликає заперечень й логіка подання результатів дослідження; структурування матеріалу та його представлення у трьох розділах дисертації дозволило здобувачу ґрунтовно й послідовно розкрити проблему виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії виокремленого історичного періоду.

Аналіз змістовної сторони дисертації Яковенка С. А. засвідчує, що її автор розкриває важливе наукове питання, спрямовуючи пошук на вивчення

загальних тенденцій розвитку сім'ї, сімейного виховання, з метою розкриття проблем виховання дітей у родині з урахуванням етнорегіональних особливостей. Адже, як стверджує дослідник, в Україні завжди панував культ родини, культ рідної домівки, культ глибокої пошани до батьків та свого роду. Автор у змісті роботи обґрунтовує, що в процесі історичного розвитку України найбільш стійким, соціально й духовно значущим елементом у вихованні особистості була і є сім'я, яка зберегла і залишила нам у спадок тисячолітню народну культуру, цінності, традиції.

Варто зазначити, що текст дисертації комплексно охоплює широке коло питань стосовно ретроспективи аналізу досягнень минулого, збереження та примноження напрацювань попередніх поколінь (праці істориків, істориків педагогіки) та джерельну базу (праці етнографів), ґрунтовного вивчення закономірностей сімейного виховання та окреслення чинників розвитку дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії зазначеного періоду. Це дало змогу пошукувачу змоделювати систему взаємовідносин у селянській сім'ї, а також виокремити специфічні особливості шлюбних відносин та процесу подальшого виховання дітей.

Реалізуючи окреслені завдання дослідження, Яковенко С. А. аналізує значний обсяг відповідних інформаційних джерел, поділяючи їх на дві групи (першоджерела та умовно вторинні джерела): неопубліковані архівні (рукописні) матеріали та опубліковані етнографічні дослідження, праці з історії України, матеріали періодичних видань, наукові розвідки сучасних педагогів, що розкривають різні аспекти сімейного виховання українців у Херсонській губернії того часу. Аналіз джерел за хронологічним підходом дозволив досліднику виокремити три періоди вивчення означеної у роботі проблеми.

Здійснюючи аналіз сімейного виховання в контексті соціального та етнорегіонального впливів, науковець дає визначення ключових понять, таких як «селянська сім'я» у традиційному суспільстві, «виховання дітей» та «сімейне виховання», що допомагає більш чітко в подальшому прослідкувати змістовну лінію окресленої проблеми. Важливим здобутком змістовної сторони дослідження є зазначення на ряді особливостей: це «європеїзація» регіону завдяки заселенню іноземними колоністами; формування «регіонального індивідуалізму»; стрімкий розвиток сільського господарства; нетотальний характер поширення кріпацтва; незначна економічна залежність від поміщиків.

Значущим доробком у змісті роботи є виокремлення статево-вікової структури традиційного суспільства як неформалізованої інституції, чим пояснюється поділ груп дітей за віковими ознаками («малі діти», «отроки») з різноманітною сукупністю обрядовості та зазначенні на різних аспектах морального (відповідальність батьків за виховання дітей, авторитет батьків, достоїнство та почуття цінності сім'ї), фізичного (загартована та витривала особистість, що здатна до повноцінної праці), трудового (залучення до народних ремесл і промислів, повага до праці, її результатів та людей праці)

виховання у селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст.

Здійснюючи аналіз статево-вікових характеристик у вихованні дітей, Яковенко С. А. наголошує на існуванні гендерної стратифікації та існуючих на соціокультурному рівні співвідносних стереотипів. Що, в свою чергу, за ствердженням автора, зумовлювало спрямування поведінки селянських дітей та культивування у них рис характеру, життєвих орієнтирів як майбутніх чоловіків і жінок.

Цінним у роботі є представлення особливостей (наслідування, копіювання та відтворення досвіду загальноприйнятих взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхню статево-приналежність; комплексний підхід до здійснення виховання дітей (єдність мети, методів і засобів); варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у процесі виховання дітей відповідно їх статі) та закономірностей (зв'язок процесу виховання із повсякденним життям та характером трудової діяльності селянської родини; єдність педагогічних вимог родини і сільської громади; ефективність виховання досягалася за рахунок впливу на внутрішній світ дітей та формування у них «образу Я» як представника чоловічої або жіночої статі) статево-вікової диференціації дітей у селянській родині.

Автором окреслено сукупність ціннісних орієнтацій та життєвих орієнтирів, що були основою виховання у селянській родині Херсонської губернії досліджуваного періоду, що, як доводить науковець, впливало на закріплення норм взаємодії між дітьми різної статі, визначало їхні сімейні ролі та обов'язки в українській селянській родині.

Всі наукові положення й висновки дисертації є повно обґрунтованими.

Робота має практичне значення, яке полягає в тому, що систематизовані та узагальнені положення, наявний фактологічний матеріал, джерельна база дослідження є цінним підґрунтям для подальших наукових розвідок із історії педагогіки, соціальної педагогіки та соціальної історії України у процесі фахової підготовки студентів психолого-педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти тощо.

Цінним у роботі є введення дисертантом до наукового обігу нових та маловідомих фактів, етнографічних матеріалів, архівних джерел, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст. Зміст роботи доповнюється завдяки представленню матеріалів через додатки.

Вагомими, що відповідають сучасним вимогам, є впровадження та оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Як підтвердження цього є їх належна апробація на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Результати дисертаційної роботи висвітлено у 9 наукових публікаціях автора, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у закордонних наукових виданнях (з них 2 статті – у міжнародних

наукометричних баз даних Web of Science), 1 стаття та 1 тези – апробаційного характеру).

Отже, представлення результатів дослідження, кількість та обсяг публікацій, їх повнота розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо наукових робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. При її написанні дотримані принципи академічної доброчесності, адже використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і застосовані для підкріплення узагальнених результатів.

Виходячи із зазначеного, є підстави вважати дисертаційну роботу Яковенка С. А. дослідженням, що має теоретико-практичну значущість та свідчить про вміння автора виявляти й ґрунтовно досліджувати актуальні проблеми історико-педагогічної науки. Водночас рецензована робота містить положення, які спонукають до дискусії. До них можна віднести такі:

1. Потребує уточнення та деталізації визначення верхньої хронологічної межі дослідження.

2. Розкриваючи процес виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії у досліджуваній період, варто було б не тільки робити акцент на позитивних його сторонах, а й вказувати на існуючих труднощах сімейного виховання та шляхах їх розв'язання.

3. З метою подальшої популяризації та використання цінного історико-педагогічного матеріалу здійсненого дослідження варто видати друком навчально-методичний посібник.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Вважаю, що дисертаційна робота Яковенка Сергія Анатолійовича на тему «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» є завершеним, цілісним і самостійним дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор Яковенко Сергій Анатолійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

З оцінкою дисертації також виступили:

професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор Філоненко О. В., яка вказала, що у роботі чітко сформульовано позиції, що обумовили вибір теми. Адже перспективним напрямом модернізації мистецької освіти є розвиток творчої особистості

майбутнього фахівця, а важливим щодо формування професіоналізму та фахової майстерності мистецьких кадрів – інтелектуально-творчі здібності.

Дисертація відзначається логікою побудови наукового апарату: чітко сформульована мета, завдання дослідження, об'єкт, предмет, наукова новизна роботи.

Заслуговує на увагу широка джерельна база, яку дослідник поділив наступним чином: перша група – першоджерела – етнографічні пам'ятки XIX – першої чверті XX ст., що уможливають розкриття різних аспектів виховання дітей в українській селянській сім'ї; друга група – умовно вторинні джерела – етнографічні дослідження другої половини XX–XXI ст., присвячені вивченню складових сімейного виховання XIX – першої чверті XX ст. Вони стали одночасно джерелознавчими працями і джерелами, оскільки в їх основі містяться етнографічні матеріали XIX – першої чверті XX ст.

Філоненко О. В. підтримала рецензентів і відзначила, що дисертаційне дослідження слід оцінити позитивно та рекомендувати його до захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор Галета Я. В. зазначив, що дисертаційне дослідження Яковенка С. А. є самостійним завершеним дослідженням актуальної історико-педагогічної проблеми, оскільки удосконалення сучасного історико-педагогічного знання в умовах нових реалій є нагальною необхідністю. Потрібні нові підходи до вирішення історико-педагогічних проблем, які повинні націлити дослідника на розкриття фактів, виявлення таких аспектів проблем, які раніше не були розглянуті.

Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була, є і буде осередком суспільних відносин, який постійно розвивається та характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Структура дисертації Яковенка С. А. логічно продумана, розглянуті наукові положення вірогідні, що забезпечується їх теоретичною обґрунтованістю, використанням комплексу методів, адекватних меті й завданням дослідження. Дисертаційна робота містить у своїй структурі три розділи, кожний із яких характеризується певним внеском у розвиток означеної проблеми.

Робота відзначається практичною спрямованістю. Узагальнені та систематизовані дані, здобуті в процесі дослідження, можуть стати основою для підготовки нових історико-педагогічних розвідок.

Матеріали, зміст та висновки роботи допоможуть об'єктивно підійти до розв'язання сучасних проблем сімейного виховання, а також бути корисними при виданні навчально-методичних посібників, підручників, хрестоматій з історії вітчизняної педагогіки, розробленні лекційних курсів з історії педагогіки, соціальної педагогіки та соціальної історії України у процесі

фахової підготовки студентів психолого-педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Одержані емпіричні дані, їх систематизація й педагогічна інтерпретація можуть бути також використані у діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, закладів позашкільної освіти, громадських товариств та об'єднань.

Результати проведеного дослідження дають підставу вважати, що визначені завдання реалізовано, мета досягнута. Високо оцінюючи результати дослідження, Галета Я. В. підтримав думку рецензентів, що дисертаційне дослідження слід оцінити позитивно та рекомендувати його до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент Бабенко Т. В. дала позитивну оцінку дисертаційному дослідженню в цілому. Зазначила, що Яковенко С. А. комплексно й всебічно висвітлив наукову проблему, яка до цього часу не була предметом спеціального вивчення.

Дослідження Яковенка С. А. є актуальним. Робота характеризується логічно виваженою структурою.

Схвалення заслуговує вирішення в роботі низки дослідницьких завдань, а саме:

1. Окреслено історіографію та джерельну базу дослідження.
2. Визначено регіональні особливості формування сім'ї Херсонської губернії та їх вплив на виховання дітей у визначених хронологічних межах.
3. Розкрито зміст, форми, методи та засоби сімейного виховання у селянській сім'ї регіону відповідно до основних періодів життя дітей.
4. Схарактеризовано досвід статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст.

Робота відзначається творчим пошуком, аргументованістю положень, доказовістю, новими підходами в оцінці подій і феноменів.

Бабенко Т. В. дійшла висновку, що дисертаційну роботу Яковенка С. А. слід вважати завершеним, самостійно виконаним дослідженням і таким, що може бути рекомендованим до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук, професор Рацул А. Б. наголосив на актуальності та значущості порушеної проблеми; науковій новизні дослідження.

У дисертації чітко сформульовано понятійний апарат дослідження. Відповідно до об'єкта і предмета визначено мету, у логічному взаємозв'язку з ними висунуті завдання, які надалі підтверджені результатами дисертаційного дослідження. У роботі рельєфно представлено ступінь і основні напрями наукової розробки досліджуваної проблеми. Реалізація

авторського наукового пошуку відображена і в науковій новизні, яка є і беззаперечною, і очевидною.

Отримані в процесі дослідження результати дали дисертанту підстави для формулювання аргументованих висновків.

Рацул А. Б. підтримав рецензентів і зазначив, що дисертаційна робота Яковенка С. А. є оригінальним, самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову цінність та практичну значущість, і може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Заслухавши і обговоривши доповідь Яковенка Сергія Анатолійовича, а також за результатами попередньої експертизи представленої дисертації на засіданні кафедри педагогіки та спеціальної освіти, прийнято висновки щодо дисертації «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)».

Головуюча на засіданні,
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Рацул А. Б.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Дубінка М. М.

Висновок

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Яковенка Сергія Анатолійовича «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми. Удосконалення сучасного історико-педагогічного знання в умовах нових реалій є нагальною необхідністю. Потрібні нові підходи до вирішення історико-педагогічних проблем, які повинні націлити дослідника на розкриття фактів, виявлення таких аспектів проблем, які раніше не були розглянуті.

Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду українського народу в сімейному вихованні. Сім'я була, є і буде осередком суспільних відносин, який постійно розвивається та характеризується багатовекторністю своїх взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Доцільність дослідження традицій і досвіду родинного виховання українців визначається існуванням двох протилежних світових тенденцій: зростанням суспільного інтересу до етнічного, намаганням виокремити і зберегти усі здобутки національного межам державності, та тенденцією до глобалізації, що зумовлює потребу оновлення змісту, форм і методів виховання, пошуку адекватних для сучасної соціокультурної ситуації взаємовідносин у межах родини.

Розуміння сутності та особливостей сімейного виховання в українській родині неможливе без урахування регіонального аспекту, зокрема специфіки заселення та господарського освоєння певної території, економічного стану; динаміки розвитку сімейних стосунків; особливостей формування сім'ї та її типу тощо.

Вивчаючи проблему виховання дітей у селянській сім'ї, необхідно виходити з того, що в усі історичні періоди розвитку кожен регіон мав етнічну своєрідність, яка впливала на ментальність і цінності сім'ї.

Регіональний аспект у сімейному вихованні включає в себе кліматичні, економічні, соціальні аспекти певної території; пов'язаний з історичними традиціями, самобутністю та культурою народів, що населяють регіон; стосується культурологічних особливостей побуту, історії, географії, мови – того, що визначає етнічна спільнота.

Регіональні історико-педагогічні дослідження набувають особливої актуальності та значущості на сучасному етапі у зв'язку з потребою у виробленні нових підходів до дослідження проблем виховання. Окрім того, дослідження питань історії культури в цілому, народної педагогіки вважаємо важливим і необхідним також і в плані об'єктивно існуючих особливостей окремих регіонів, які відрізняються специфікою соціально-педагогічного, економічного і культурного розвитку. У цьому контексті науковий інтерес становить Херсонська губернія XIX – першої чверті XX ст. – аграрний регіон, переважна більшість населення якого проживала в сільській місцевості, мала

власні етнопедагогічні погляди та переконання, що позначилися на специфіці виховання дітей, яка, у свою чергу зумовлювалась способами господарювання та виховними традиціями сім'ї.

Педагогічний дискурс XIX – першої чверті XX ст. потребує нового прочитання. Саме цей історичний період є надзвичайно плідним дослідницьким полем – це час бурхливих суспільних, політичних, економічних перетворень, що змінювали традиційну українську сім'ю. Виокремлення саме XIX – першої чверті XX ст. в окремих період історії розвитку педагогічної думки є доцільним з огляду на його культурницький та народницький характер. Саме у цей час педагогічні, культурологічні пошуки педагогів мали етнографічний, етнологічний характер, основною метою яких було збирання, висвітлення й розкриття народної педагогіки – українського фольклору, звичаїв, обрядів, релігійних вірувань, символів, народного мистецтва, дитячих розваг, іграшок тощо.

Проблеми теорії та практики виховання дітей у сім'ї в контексті етнічної складової опосередковано чи фрагментарно розглянуті в працях вітчизняних дослідників А. Говорун, Н. Калініченко, Б. Ковбас, В. Костів, В. Кравець, О. Кравченко, Т. Окольнічої, Г. Постовий, Н. Побірченко, М. Стельмаховича, В. Федяєвої, В. Щербини та ін., які наполягають на думці, що кожен народ має свої етнодиференційні ознаки, що безпосередньо впливають на специфіку виховання дітей.

Дослідженню процесів соціалізації дітей з урахуванням статевікового символізму і стратифікації у життєдіяльності української селянської родини присвячено наукові доробки А. Забловського, О. Кісь, І. Щербак та ін. У дослідженнях цих авторів наголошено на необхідності врахування етнічної традиції у сфері виховання дітей, у тому числі й у сім'ї.

Водночас, історичні надбання виховання дітей у селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. дотепер не отримали належної уваги з боку науковців. Розгляд практики виховання дітей у сім'ї Херсонської губернії означеного періоду, з її відмінними ознаками функціонування, значно розширить науковий дискурс історії сімейного виховання як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. Це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження **«Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)»**. Розкриття обраної теми покликане відтворити шляхи, форми, засоби, методи та прийоми соціалізації дитини в селянській сім'ї у XIX – першій чверті XX ст., забезпечити наступність і перспективність урахування етнорегіонального підходу в теорії та практиці сімейного виховання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського

державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Протокол № 4 від 04 жовтня 2021 р.).

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

Достовірність результатів дослідження підтверджена теоретико-методологічною обґрунтованістю його основних положень; застосуванням методів, адекватних до предмета, мети та завдань дисертації; зіставленням отриманих даних із результатами інших досліджень.

Ступінь новизни основних результатів дисертації порівняно з відомими дослідженнями аналогічного характеру. Вперше:

- в історико-педагогічному дослідженні на підставі комплексного вивчення різнопланових джерел XIX – першої чверті XX ст., історичних, історико-педагогічних матеріалів досліджено досвід виховання дітей у селянській сім'ї Херсонської губернії протягом XIX – першої чверті XX ст.;

- вивчено динаміку розвитку селянської сім'ї краю та вплив регіональної народної традиції на специфіку виховання у родині;

- досліджено досвід виховання селянських дітей регіону з урахуванням статеві-вікової стратифікації традиційного суспільства, схарактеризовано зміст і напрями виховання дітей на різних вікових періодах їх життя (мала дитина – від народження до 7 років; отроки – від 7 до 14 років).

Уточнено: чинники впливу на становлення інституту сім'ї в Херсонській губернії; значення батьків у процесі соціалізації селянської дитини; сутність обрядових дій охоронного призначення; особливості спілкування дітей різної статі.

Розширено наукове знання щодо існуючих у XIX – першій чверті XX ст. історичних форм, методів, прийомів, засобів виховання дітей у батьківському домі.

Подальшого розвитку набула систематизація ідей вітчизняних науковців щодо специфіки сімейного виховання у традиційній родині.

У науковий обіг *уведено* нові та маловідомі факти, етнографічні матеріали та архівні джерела, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст.

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що узагальнені та систематизовані дані, здобуті в процесі дослідження, можуть стати основою для підготовки нових історико-педагогічних розвідок.

Матеріали, зміст та висновки роботи допоможуть об'єктивно підійти до розв'язання сучасних проблем сімейного виховання, а також бути корисними при виданні навчально-методичних посібників, підручників, хрестоматій з історії вітчизняної педагогіки, розробленні лекційних курсів з історії педагогіки, соціальної педагогіки та соціальної історії України у процесі

фахової підготовки студентів психолого-педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Одержані емпіричні дані, їх систематизація й педагогічна інтерпретація можуть бути також використані у діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, закладів позашкільної освіти, громадських товариств та об'єднань.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 08–40/3 від 09. 02. 2023), Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (довідка №138/UA/2023 від 26.09.2023), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 12–н від 14. 02. 2023).

Основні положення та результати дисертації оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах зокрема: міжнародних – Modern science: innovations and prospects Proceedings of II International Scientific and Practical Conference (Stockholm, Sweden, 2021), 8th International scientific and practical conference «Modern research in world science» (Lviv, 2022); всеукраїнських – III Всеукраїнська науково-практична конференція «Професійна підготовка майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти до педагогічної творчості в контексті тенденцій розвитку освіти» (Умань, 2022); методологічному семінарі кафедри педагогіки та спеціальної освіти.

Оцінка структури дисертації, її мови і стилю викладання. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладання матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (з них 2 статті – у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 1 тези – апробаційного характеру.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Окольніча Т. Яковенко С. Закономірності та складові процесу статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття. *Наука і техніка сьогодні* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки»). Випуск № 12 (12). Київ, 2022. С.138–148. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-12\(12\)-138-147](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-12(12)-138-147)
2. Окольніча Т., Яковенко С. Сім'я та сімейне виховання в Херсонській губернії XIX – першої чверті XX століття крізь призму соціального та етнорегіонального. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Випуск 205. С. 39–

44. <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/issue/view/27/36>
DOI:10.36550/2415-7988-2022-1-205-39-43
3. Яковенко С. Виховний ідеал української селянської сім'ї (XIX – перша чверть XX століття). *Наукові записки* / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 200. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. С. 76–81.
<https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/issue/view/23/31>
DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-200-34-38
4. Яковенко С. Виховання селянських дітей в українській родині за статевим розмежуванням (Херсонська губернія XIX – перша чверть XX століття). *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022. Випуск 206. С. 59–65.
<https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/issue/view/28/39>
DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-59-65

Статті в закордонних наукових виданнях:

5. Окольніча Т., Яковенко С. Особливості сімейного виховання у селянській родині Центральноукраїнського регіону XIX – першої чверті XX ст. *Innovative solutions in modern science*. Нью-Йорк. № 1(53), 2022. С. 71–79.
DOI:10.26886/2414-634X.7(51)2021.5
6. Shumiatska O., Palamar N., Bilyk R., Yakymenko S., Yakovenko S., Tsybulko L., & Bida O. (2022). The Main Methodological Positions of Educational Institutions in the System of Educational Work of the Modern Information Space. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(11), P. 272–278. (WOS). http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221140.pdf
7. Oleksandr Kuchai, Serhii Yakovenko, Tetiana Zorochkina, Tetiana Okolnycha, Iryna Demchenko, Tetiana Kuchai. Problems of Distance Learning in Specialists Training in Modern Terms of The Informative Society During. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL.21 No.12, December 2021. 143 Manuscript received December 5, 2021. Manuscript revised December 20, 2021. P. 143–148. (WOS).
<https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.21>.

Статті та тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

8. Яковенко С. Особливості виховання дітей в українських сім'ях XIX – першої чверті XX століття. *Modern science: innovations and prospects Proceedings of II International Scientific and Practical Conference*. Stockholm, Sweden, 7–9 November, 2021. С. 456–461.
9. Яковенко С. Ігри та забави як засоби статево-вікового виховання селянських дітей Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття). *The 8th International scientific and practical conference «Modern research in world science»*. (October 29–31, 2022). SPC «Sci-conf.com.ua». Lviv, 2022. С. 664–668.

Рекомендації дисертації до захисту з урахуванням наукової зрілості пошукувача.

Дисертація Яковенка Сергія Анатолійовича «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), є підтвердженням того, що її автор оволодів теорією та методикою наукового пошуку та проявив себе вмілим дослідником.

З урахуванням цього кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка рекомендує завершене самостійне дослідження Яковенка Сергія Анатолійовича «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки.

За затвердження висновку проголосували: «за» – 14; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуюча на засіданні,
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Рацул А. Б.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Савченко Н. С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Дубінка М. М.

«12» березня 2024 р.

